

rûcû'z-zehab (Abdülhamîd), II, 288, 361, 413, 426-432; a.m.f., *et-Tenbîh* (nşr. A. İsmâil es-Sâvî), Bağdad 1357/1938, s. 258, 260, 261, 264; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Meķâtîlû'l-Tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed es-Sakr), Kahire 1368/1949, s. 46-77, ayrıca bk. tür.yer.; a.m.f., *el-Eġânî*, IX, 173-174; XII, 7, 195-196, 328-329; XVII, 218-219; XXIII, 207; Halîmî, *el-Minhâc*, III, 292-295, 371, 380, 388-391, 409, 422, 423; Kâdî Abdülcebbâr, *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerîm Osman), Beyrut 1966, I, 17, 212-213, 238, 249, 276-277; II, 426, 528-529, 531, 536, 541, 555, 567, 568, 574; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 383-392; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrevî), XXIII, 163-305; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb-ü Âli Ebî Tâlib*, Nefec 1956, III, 141-169, 170-205; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 3, 295; IV, 1039; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 141, 166, 241, 503; III, 109, 159, 172, 174, 175, 180, 204, 222, 227, 230-231, 260, 299, 324, 333, 384 vd., 391 vd., 397-398, 400-409, 414, 416, 423, 460, ayrıca bk. İndeks; a.m.f., *Üsdü'l-gâbe*, II, 10-16; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâġa* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Beyrut 1965, IV, 82; VI, 285-294; XVI, 9-54; Zehebî, *el-İber*, Küveyt 1960, I, 47-50; a.m.f., *A'lâmü'n-nübelâ'*, III, 245-279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 14-19, 108; İbn Habîb, *el-Muħabber*, s. 18, 19, 46, 57, 66, 293; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 295, 301; a.m.f., *el-İşâbe* (Bicâvî), II, 68-74; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ'*, s. 187-194; İbn Tolun, *el-E'immetü'l-işnâ'âşer* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1377/1958, s. 63-67; İbn Hacer el-Heytemî, *eş-Şavâ'ıku'l-muħriķa fi'r-red 'alâ ehli'l-bida'* (nşr. A. Abdüllatif), Kahire 1385/1965, s. 135-141; Şevkânî, *Derrü's-seħâbe*, s. 286-292, 606; D. M. Donaldson, *The Shi'ite Religion*, London 1933, s. 66-78; H. Laoust, *Les schismes dans l'Islam*, Paris 1965, s. 15, 16, 17, 19, 20, 27, 31, 36, ayrıca bk. İndeks; Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-kübrâ II: 'Alî ve benü'h*, Kahire 1966, s. 176-194; Abdullah Feyyâz, *Târîhu'l-İmâmiyye ve eslâfuhüm mine's-Şi'a*, Bağdad 1970, s. 31, 45, 57-58, 111, 147, 181; İbrâhîm el-Müsevî ez-Zencânî, *'Akâ'idü'l-İmâmiyyeti'l-işnâ'âşeriyye*, Beyrut 1393/1973, I, 141-145; M. Husain Tabatabai, *Shi'ite Islam*, London 1975, s. 56; Abdülbâkî Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiitlik*, İstanbul 1979, s. 367-379; Hasan İbrâhîm Hasan, *Zü'ama'ü'l-İslâm*, Kahire 1980, s. 190-196; Bâkır Şerîf el-Kureşî, *Hayâtü'l-İmâm el-Hasan b. 'Alî*, Beyrut 1983, I-II; Âġâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânîfi's-Şi'a*, Beyrut 1983, VII, 16; Ethem Ruhi Fiġlalı, *İmâmiyye Şiâsi*, İstanbul 1984, s. 84-89; M. Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, Worcester 1985, s. 26-28; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 60-61; S. Saeed Akhtar Rizvî, "Imam Hasan: the Myth of his Divorces", *Alserât*, IX, London 1983, s. 49-57; Bodiur Rahman, "Responsibility for Action in an Early Historical Document of Islam: Al-Hasan b. Ali's Risâla", *IQ*, XXXVI/4 (1990), s. 235-245; Adnan Demircan, "Hz. Hasan ve Halifelîġi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, Şanlıurfa 1995, s. 81-109; H. Lammens, "Hasan", *IA*, V/1, s. 308-309; L. Veccia Vaglieri, "al-Hasan", *EP* (İng.), III, 240-243; "İmâm Hasan-ı Müctebâ", *DMT*, II, 345-349.

ETHEM RUHİ FİġLALI

HASAN, Mîr

(bk. GULÂM HASAN).

HASAN AĞA, Benli

(ö. 1073/1662)

**Türk mûsikisi bestekârı,
hânende.**

1016 (1607) yılında Edirne'de doğdu. Daha sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a gitti. On sekiz yaşında Enderun'a alınmaya kadar babasının helvacı dükkânında çalıştı. Sarayda, o sıralarda çocuk yaşta olan IV. Murad'dan gördüğü yakın ilgi onun padişahlığı döneminde de devam etti ve bir müddet sonra musâhib-i şehriyâriiler arasına girdi. IV. Murad'ın vefatı üzerine (1640) saraydan ayrıldı. Bundan sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmayan Hasan Ağa İstanbul'da vefat etti.

Hasan Ağa, sesinin güzelliġi sayesinde ve bestelediġi eserlerle devrinin önde gelen mûsikîşinasları arasında yer almıştır. Babasının tanburca çalmayı öğrenecek mûsikîye başladığı kaydedilmektedir. Enderun'a girdikten sonra tanbur çalmasını da öğrendi Hasan Ağa tanbur üstadı olarak şöhet oldu. Nitekim IV. Murad'ın kendisinden sık sık tanbur ve Rumeli türkûleri dinlediġi, ayrıca sarayda yapılan fasillara sazı ve sesiyle katıldığı bilinmektedir. Ancak mûsikideki asıl şöhetini bestelediġi saz eserlerinde ortaya koyduğu başarı ile kazanmıştır. Zamanımıza ulaşan on üç peşrev ve saz semâisinin arasında bilhassa iki rast peşrevi ve aynı makamdaki saz semâisi ile pençġah peşrevi Türk mûsikisi repertuarının en seçkin eserlerindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, III, 50-51; V, 316-319; Kıp. *TSM Saz Eserleri*, s.10-11, 14, 33, 52, 54; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, I, 145; Öztuna, *BTMA*, I, 330-331.

NURİ ÖZCAN

HASAN AĞA, Enfi

(ö. 1136/1724)

**Lâle Devri'nin
ünlü hânende ve bestekârı.**

İstanbul'da Tophane civarındaki Fındıklı semtinde dünyaya geldi. Mehmet Suphi Ezgi onun 1660'lı yıllarda doğmuş olabileceğini söyler. Enfi ve Burnaz lakap-

larıyla tanınmış olup bu lakapların kendisine enfiye çekme merakından veya büyük burunlu olmasından dolayı verildiği rivayet edilir. İlk mûsikî bilgilerini babasından alan Hasan Ağa, genç yaşta Enderun-ı Hümâyün'da kılâr-ı hassaya kabul edildi. Enderun'daki tahsili sırasında mûsikî alanında kendini yetiştirdi. III. Ahmed devrinde (1703-1730) serhânende oldu. Bu arada Halvetî-Şâbânî Şeyhi Mehmed Nasûhî'ye intisap etti. 1715'te Enderun'dan emekli edilen Hasan Ağa vefatında Edirnekapı dışındaki kabristana defnedildi. Öüm tarihini Ayvansarayî, Müstakimzâde, Râmiz ve Mehmed Esad Efendi 1141 (1729) olarak verirlerse de Başbakanlık Arşivi'ndeki bir kayıttan 11 Zilkade 1136 (1 Ağustos 1724) tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır (Işıközlü, II [1973], s. 522-523).

Hasan Ağa, sarayda uzun süre Ebûbekir Ağa'nın idaresindeki fasıl heyetinde serhânende olarak bulunmuştur. Seyyid Vehbî *Surnâme*'sinde, III. Ahmed'in şehzadelerinin 1720 yılında Okmeydanı'nda yapılan sünnet düġününü anlatırken serhânende Burnaz Hasan Çelebi'nin idaresinde seksen yüz hânende ve sâzendeden oluşan büyük bir heyetin fasıl icrasından söz eder. Aynı zamanda iyi bir tanburî olan Hasan Ağa, dinî ve din dışı eserleriyle bestekârlık sahasındaki kudretini ortaya koymuş, devrinde bestelerinin çokluğuyla diġer sanatkârlar arasında seçkin bir yer elde etmiştir. Ebûishakzâde Esad Efendi onun 200'ün üzerinde eser bestelediğini söyler. El yazması güfte mecmualarında yapılacak bir araştırma ile bu sayının 300'ün üzerine çıkması muhtemeldir. Hasan Ağa daha çok hece vezniyle yazılmış manzumeleri, özellikle Nedîm ve Mahtûmî'nin şiirleriyle Hasan Sezâî, Seyyid Seyfullah ve Yûnus Emre'nin ilâhilerini bestelemiştir. Yılmaz Öztuna onun durak, ilâhi, beste, semâî, şarkı formlarında toplam on sekiz eserinin zamanımıza ulaştığını kaydeder. Bunlar arasında, "Kuşâde sînesi bilmem ki sehâsi mı var?" mısraıyla başlayan nişâburek bestesiyle, "Câme-i sürh ile sanma la'l-gün olmuş gelir" mısraıyla başlayan aynı makamdaki semâisi en tanınmış eserlerindedir. Hulûs ve Hasan mahlasları ile şiirler yazan ve bu şiirlerinde aruz ve hece vezinlerini başarıyla kullanan Hasan Ağa na'atları ile de ünlüdür. Bazı şiirleri kendisi ve başka bestekârlar tarafından bestelenmiştir.

HASAN AĞA, Enfi

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Vehbî, *Surnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 3035, vr. 10^{a-b}; Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 13^{a-b}; Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâfâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3873, vr. 32^a; Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 56^a, 57^b, 58^a, 65^b; a.mlf., *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 201^b; Ayvan-sarâyî, *Vefeyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1375, vr. 56^b-57^a; Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 155-156, 268-269; II, 125-126; IV, 57-60; Ergun, *Antoloji*, I, 148-151, 304-308, 338; Fazıl Işıklı, "Başbakanlık Arşivinde Yeni Bulunmuş Olan ve Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Tarafından Tutulduğu Anlaşılan H. 1123 (1711)-1148 (1735) Yıllanna Ait Bir Cerîde (Jurnal) ve Ekletisi", *VII. TTK Bildiriler* (1973), II, 522-523; Nuri Özcan, *Onsekizinci Asırda Osmanlılarda Dinî Müsiki* (doktora tezi, 1982), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 680-685; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, I, 171-172; Kıp, *TSM Sözlü Eserleri*, s. 89, 246; Mehmed Veleđ [Izbudak], "Atrabü'l-âsâr", *Mekteb*, sy. 4, İstanbul 1311, s. 184; Ahmed Refî, "Hicrî 1311 Tarihinde Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki Sanatkârları Tezkiresi" (nşr. Rifkî Melûl Meriç), *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1956, s. 147, 165; Hayri Yenigün, "Lâle Devri Bestekârları-1-", *MM*, sy. 167 (1962), s. 348-349; Avni Akkoç, "Üçüncü Sultan Ahmed'in Saz Takımı", a.e., sy. 227 (1967), s. 9-10; Orhan Nasuhioğlu, "Enfi Hasan Ağa ve Ahî Efendi'ye Dair", a.e., sy. 319 (1976), s. 8; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileycileri", *AÜİF İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 3, Ankara 1977, s. 162; Öztuna, *BTMA*, I, 331-332.

NURİ ÖZCAN

HASAN AĞA, Mühürdar**Köprülüzâde**

Fâzıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı ve onun seferlerini anlatan *Cevâhirü't-tevârih* adlı eserin müellifi (bk. CEVÂHİRÜ'T-TEVÂRİH).

HASAN AĞA CAMİİ**Adana'da**

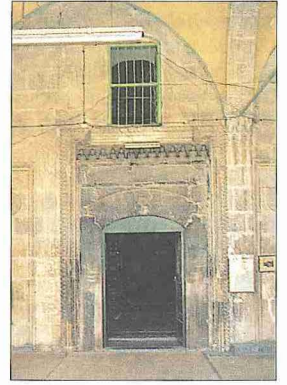
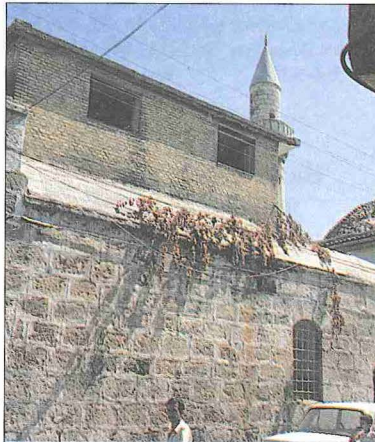
Ramazanoğulları dönemine ait camii.

Ali Ağa mahallesinde Yağ Camii'nin 150 m. kadar güneyinde yer alan ve asıl adı Hasan Kethüdâ Camii olan eserin ne zaman yapıldığı belli değildir. Halk arasında dolaşan bir rivayete göre, Ramazanoğlu Pîrî Paşa'nın beylerbeyi olarak Adana dışında bulunduğu sırada, Ulucami'nin yapımına nezaret eden kethüdâsı Abdullah oğlu Hasan Ağa tarafından bu inşaatın arttırılan malzeme ile yaptırılmıştır. Bu rivayetin doğruluk derecesi bilinmemekle birlikte her iki eser arasında, harimin yan tarafında yer alan dikine mekânlardan başka kubbeleri örten oluklu

kiremitler, çiniler ve mihraplarla minberlerdeki renkli taş işçiliği bakımından büyük benzerlikler bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu benzerlikler ve Ulucami'nin tamamlanış tarihinin 1541, türbesindeki çini kaplamalı lahitlerden en yeni tarihlisinin de 1552 yılına ait olduğu dikkate alındığında XVI. yüzyılın ortalarında yapıldığı söylenebilir.

Tamamen kesme taştan inşa edilmiş olan ve mevcut haliyle dıştan dışa 24,00 × 36,45 m. boyutlarında bir alan kaplayan camii, tek kubbeli bir harimle bunun iki yanında dikdörtgen planlı birer mekân ve kuzeyinde yer alan revaklı bir avludan oluşmaktadır. 1814 ve 1946 yıllarında iki büyük tamir geçirdiği bilinmekte ve bu tamirler sırasında harimin iki yanındaki dikdörtgen mekânların değişikliğe uğradığı, avlunun üç tarafında bulunan revakların ise tamamen ortadan kaldırıldığı görülmektedir. İlk yapıdan günümüze ulaşan orijinal kısımlar harim, minare ve son cemaat yerinin bir bölümünden ibarettir. Doğu, batı ve kuzeyden sade görünüşlü üç kapı ile girilen küçük avlunun kible tarafında arka arkaya iki sıra revak bulunur. Bunlardan öndeki, dört ince sütun üzerine oturan bir sakıftan, harime bitişik olanı ise (son cemaat yeri) dört sütun üzerine binen üç kubbeden meydana gelmiştir. Onarımlardan biri sırasında kalın birer ayak içine alınmış olan uçlardaki sütunların üzerinde görülen üzenği taşlarından ve iki yan duvardaki birer pandantif izinden, eskiden öndeki revakın doğu ve batı uçta kuzeye doğru dönerek avluyu firdolayı kuşattığı tahmin edilmektedir. Son cemaat yeri reva-

Hasan Ağa Camii – Adana

Hasan Ağa Camii'nin cümle kapısı

kının kubbe sayısı halen üç ise de aslında bunların beş tane oldukları anlaşılmaktadır; fakat bu kubbeler harimin kapısına göre biraz doğuya kaymış vaziyettedir.

Harimin 10,70 m. çapındaki kubbesi, doğrudan doğruya dört duvar üzerine binen sekizgen bir kasnağa oturmakta, köşelerde geçiş unsuru olarak trompların kullanıldığı görülmektedir. Bu kubbe de son cemaat yerinin kubbeleri gibi mahallî geleneğe uygun olarak oluklu kiremitlerle kaplanmıştır. Sade birer mihrabı bulunan ve düz örtüyle örtülmüş olan yan kanatlar harime ikişer kapı ile bağlanmaktadır. Harimin kuzeydoğu köşesindeki çokgen gövdeli ve şerefesinin altı mukarnaslı minareye doğudaki yan mekândan geçilerek girilmektedir.

Harim kapısı üç taraftan bir sıra damalı, iki sıra pahlı silme ile çevrilmiş, bu çerçeve ile basık kemerli atkı arasında kalan üstteki kısma mukarnaslı bir silme daha yerleştirilmiştir. Aynı çerçeve ve silmenin son cemaat yeri mihrabiyesinde de uygulandığı görülür. Zarif mukarnaslarla nihayetlenen yuvarlak nişli mihrapta, özellikle dört kollu çark motifleriyle dikkati çeken Memlûklü tarzı renkli taş işçiliği hâkimdir. Aynı şekilde tezyin edilen, fakat nisbeten daha sade bir görünüme sahip olan mermer minberin aynalıklarında geometrik kompozisyonlu birer üçgen göbek yer almaktadır. Harimin kuzeyini boydan boya kateden ahşap mahfilin alt yüzü, Adana'da başka hiçbir eserde görülmeyen zengin ve başarılı kalem işleriyle bezenmiştir. Ahşap kapı kanatları geometrik, pencere alınlıklarının çinileri ise bitkisel motiflerle süslüdür.

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 337; M. Hâdi Altay, *Adım Adım Çukurova*, Adana 1965, s. 25; Nusret Çam, *Ramazanoğulları Mimari Eserleri* (doktora tezi, 1979), AÜ Ed.Fak., s. 124; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserleri*, Ankara 1983, I, 20-23.

NUSRET ÇAM